
Een vreemde eend in de bijt?

Een interview met

Hans Goosen

Nu de voorlopige voorstellen van de commissie Vernieuwing eindexamenprogramma's Nederlandse taal- en letterkunde vwo en havo (CVEN) gepubliceerd zijn, leek het de redactie een goed idee Hans Goosen te interviewen. Hij zit op voordracht van de VON in deze commissie. Een gesprek over verwachtingen, zorg en tevredenheid.

In de zomer werd menig docent opgeschrikt door alarmerende berichten over de eventuele instelling van een vaste literatuurlijst. Het is niet de eerste keer dat de preadviezen voor commotie zorgden. Al verschillende keren is verontrust gereageerd op de voorstellen uit de universitaire wereld. 'Voor mij zijn het adviezen van enkele deskundigen en meer niet,' zegt Goosen. Ze hebben volgens hem geen andere status dan adviezen die worden gepubliceerd in bij voorbeeld *Levende Talen* of *Moer*. Het voordeel van de raadpleging was dat de deskundigen zich concreet moesten uitspreken over implicaties die hun voorstellen hebben voor het examen. W.A.M. de Moor (Katholieke Universiteit Nijmegen) heeft bij voorbeeld heel veel geschreven, maar niet zo expliciet over het examen. Zijn werkwijze om tot het advies literatuur te komen is volgens Goosen uitstekend. De Moor verzamelde eerst materiaal en nodigde vervolgens dertig mensen uit om de adviezen literatuur op te stellen. 'Ik vind dat we dit advies in de besluitvorming moeten betrekken.' Andere adviezen die meer toevallig tot stand zijn gekomen – zoals dat over argumentatieleer – zijn voor hem minder belangrijk.

Ofschoon de preadviezen in de vakpers eerder zijn besproken, is dat door de landelijke pers niet opgepikt. Het effect van het vroegtijdig bekendmaken is dat docenten alvast hun stand-

punt kunnen bepalen als deze adviezen zouden worden verwoord in het concept. 'Zo ben ik blij dat het advies taalkunde naar buiten is gekomen, want ik denk dat de leraren goed wakker moeten zijn om te bepalen of ze dat al met al wel willen.'

De procedure

Op verzoek van de toenmalige staatssecretaris van Onderwijs, mevrouw Ginjaar-Maas, is er eind 1988 een commissie ingesteld die zich moest gaan bezighouden met de vernieuwing van de eindexamens havo en vwo. De samenstelling van de commissie is als volgt: A. Braet (voorzitter, hoofddocent taalbeheersing Rijksuniversiteit Leiden), T. Hendriks (ambtelijk secretaris, CITO-medewerker), H. Hulshof (VELON, vakdidacticus), H. Goosen (VON, leraar), I. den Boer-den Ouden (Levende Talen, lerares) en K. van Velzen (Levende Talen, leraar). Haar taakstelling is het opstellen van een nieuw examenprogramma havo en vwo. Daarbij is zij verplicht zich te baseren op gegevens van een door de minister ingesteld behoeftenonderzoek dat is uitgevoerd door het Stichting Centrum voor Onderwijsonderzoek (SCO) onder leiding van Kees de Glopper.

Oorspronkelijk zou het advies in januari dit jaar gereed moeten zijn. De commissie begon echter later met haar werkzaamheden. Ook het SCO-onderzoek liet op zich wachten. In de beginfase hield de CVEN zich bezig met de vraagstelling van het behoeftenonderzoek. Daarnaast vroeg zij advies aan verschillende deskundigen, wat resulteerde in de reeds eerder aangehaalde preadviezen.

De commissie heeft haar werkzaamheden beschreven in twee voortgangsverslagen en tevens zijn de preadviezen gepubliceerd. De vakgroep Nederlands van de Rijksuniversiteit Leiden organiseerde in samenwerking met Levende Talen vorig jaar december een studiedag in Leiden met als thema 'Wordt het opstel nu echt afgeschafst?'. Deze bijeenkomst is gehouden onder de auspiciën van de CVEN. Daar heeft Braet de enquêtes over schrijfvaardigheid gepresenteerd die onder zijn leiding zijn gehouden.

Aan de hand van deze gegevens wordt nu een eindexamenconcept gemaakt. Dit wordt, of althans een uittreksel ervan, aan alle scholen gestuurd. Dan volgt een veldraadpleging. Deze

heeft wel aan een zijden draadje gehangen, omdat het ministerie daar aanvankelijk geen geld voor wilde geven. Om dat te compenseren, was het bereid een representatieve steekproef te houden onder honderdvijftig leraren. Goosen merkt op: 'Deze schriftelijke enquête is op zich niet slecht, maar personen met originele ideeën kunnen die dan nergens kwijt. Die moet je toch op z'n minst een kans geven. We hebben steeds geroepen dat leraren zouden worden geraadpleegd'. Gelukkig is er toch toestemming gegeven voor twee bijeenkomsten, één in Zwolle en één in Rotterdam (respectievelijk op 24 november en 1 december, onder voorbehoud).

Over het gewicht van de veldraadpleging bij de uiteindelijke standpuntbepaling zijn geen afspraken gemaakt. 'Eerlijk gezegd denk ik dat de reacties een wezenlijk andere status zullen hebben dan de preadviezen.' Goosen verwacht overigens veel reacties van het veld. Naar aanleiding van de hoeveelheid tot dusver verschenen publikaties, denkt hij dat de docent Nederlands wel degelijk te mobiliseren is.

Tegelijkertijd krijgen de veldverenigingen nog de gelegenheid om op het concept te reageren. De commissie stelt vervolgens het concept bij en stuurt het dan naar de staatssecretaris. Deze is echter niet gehouden aan de aanbeveling. Het advies wordt dan nog aan andere circuits (onder andere inspecteurs) voorgelegd. Vervolgens beslist de minister. Als deze procedure is afgerond, duurt het misschien nog drie jaar voordat het nieuwe examen voor de nieuwe lichting wordt gerealiseerd. De kans op afwijzing van het voorstel acht Goosen niet groot. 'Braet zelf heeft er geregeld op gewezen dat het voorstel geen kans heeft als het controversieel is. We willen ervoor waken dat het in de la wordt geschoven.'

Goosen merkt op dat in het beginstadium wel is gepraat over gemeenschappelijke uitgangspunten, richtlijnen om beslissingen te nemen. Deze zijn eerder beschreven in Noë (1989). 'Uiteindelijk zijn het de persoonlijke opvattingen die aan de keuzen ten grondslag liggen.' Het eigen docent-zijn is de maatstaf. Goosen handelt soms vanuit een pragmatisch standpunt: 'Waarom zouden wij zoveel voorschrijven als het onder docenten niet als knelpunt wordt ervaren?' Op andere punten, bij voorbeeld de schrijfdidactiek, werkt hij vanuit zijn eigen idealen. De opvattingen van de commissie zijn

privé-gebonden, bepaald door de disciplines en vakverenigingen waaruit de leden komen.

Commissiewerk staat vaak erg ver af van de dagelijkse praktijk. Hoge heren in ivoren torens bepalen wat er daadwerkelijk moet gebeuren. Hoe is de relatie met de praktijk? Goosen: 'Het feit dat er gewone leraren in de commissie zitten, is in ieder geval iets.' Vooral Braet heeft zich sterk gemaakt voor de vertegenwoordiging van het veld. Tevens kan er op het concept worden gereageerd, waardoor de commissie wordt gedwongen zich te verantwoorden.

Achtergronden

Goosen reageerde op de oproep van de VON uit onvrede met enkele examenonderdelen. 'Als deze in de praktijk een knelpunt zijn, dus als daar iets aan te veranderen valt, dan graag.'

Voor hem zijn belangrijke knelpunten in de onderwijspraktijk: schrijven (met name het opstel), literatuur (de uittrekselterreur) en spreken en luistervaardigheid. 'Daarmee moet je toch iets meer kunnen doen dan ze stiekem bij literatuur onderbrengen en daar beoordelen,' stelt Goosen. De samenvattingsperikelen ervaart hij ook als een knelpunt. De bezwaren tegen de huidige schrijfvaardigheidseisen zijn duidelijk: 'Ieder kent als belangrijke aspecten van het schrijfsproces: het zoeken en selecteren van mogelijke relevante gegevens, het verwerken van nieuwe informatie, het schrijven van verschillende versies. Leerlingen zouden in het schrijfonderwijs moeten kunnen ervaren hoe belangrijk leren door schrijven, ofwel conceptualiserend schrijven, kan zijn. De huidige examenpraktijk lijkt de veronderstelling te versterken dat dergelijke aspecten van schrijven er niet toe doen. Bij veel leerlingen heerst nu door het examen het idee dat je je toch niet voor schrijven kunt voorbereiden.'

De keuze dit commissiewerk te gaan doen, komt ook voort uit onvrede met de procedures die soms gevolgd worden. 'Het kan gebeuren dat je als leraar wordt opgezadeld met allerlei voorschriften waar je niet mee uit de voeten kunt. Neem nou het voorbeeld van de samenvatting waarbij, zonder een enkele raadpleging, de CEVO de nieuwe voorschriften invoerde. Zo werd een keuze gemaakt voor een type samenvattingsopdracht. Dat zou dan ook makkelijk op andere vakgebieden kunnen gebeuren.'

De positie van de enige 'von'er' in een commissie waarin overwegend mensen met een Levende Talen-achtergrond zitting hebben, moet wel eens tot problemen leiden. 'Op een paar punten neem ik een minderheidsstandpunt in.' Bij sommige adviezen is dat duidelijk te merken. Goosen: 'Een aantal keren zijn compromissen gesloten, waarbij beide opties openbleven. Enkele malen kon ik, doordat het wat langer duurde, de andere leden overtuigen en konden mijn ideeën in de voorstellen worden verwerkt. Het komt echter ook voor dat er iets staat dat ik niet voor mijn rekening kan nemen.'

Het uitgangspunt dat Goosen hanteert is dat het 'in de kern niets anders is dan een persoonlijke afweging'. Als een van de richtlijnen hanteert hij de hoeveelheid tijd die hem ter beschikking staat. Hij legt als het ware alle voorstellen op de beschikbare lestijd en bekijkt dan of hij nog vrije ruimte overhoudt. Als zulke percentages bij het concept worden vermeld, verschaft dit de docenten straks een argument om eventueel een voorstel af te wijzen of te wijzigen.

Goosen probeert zijn idealen in werkbare vorm te gieten. Hij schippert een beetje tussen de taakbelasting van de docent en dat wat hij zou willen bereiken. Het concept moet zodanig zijn opgesteld dat de individuele leerkracht zelf zijn accenten kan blijven leggen.

In een aantal gevallen hoeft het examenprogramma wat hem betreft niet al te veel voor te schrijven. Dat geldt bij voorbeeld voor literatuurgeschiedenis. Goosen: 'Ik denk dat leraren zich door hun vakethiek gedwongen voelen er in godsnaam toch maar het nodige aan te doen. Ik ben tamelijk positief over leraren. Ik heb wel vertrouwen in wat leraren in de praktijk doen.'

Waardering

Sinds de commissie haar werkzaamheden is begonnen, vergadert ze gemiddeld een keer in de vier weken. Het is voor Goosen een fraaie vorm van bijscholing gebleken. Hij moest allerlei eigen verlangens expliciteren doordat hij nu zelf mede verantwoordelijk is voor het opstellen van het examenprogramma.

Goosen heeft waardering voor het voorzitterschap van Braet. Dank zij hem zijn de verschillende opties lange tijd naast elkaar open gehouden.

De verschillen in opvattingen tussen commissieleden waren soms evident. Soms miste hij steun in de commissie. Vandaar: 'Het zou nu toch wel eens fijn zijn als ik het gevoel had dat iemand me eens links ging inhalen.' Goosen beschrijft zijn ervaringen in de commissie als volgt: 'Leuk voor mezelf, verrijkend, maar iedereen spreekt natuurlijk wel vanuit z'n eigen vakopvattingen, belangen en waarden en dat typeert ook de sfeer.'

Onderwijsprogramma?

H. Bonset reageerde met een artikel op de studiedag in Leiden (Bonset 1990). Daarin betoogde hij dat de CVEN zich te veel bezighield met het opstellen van een onderwijsprogramma in plaats van een examenprogramma. 'Als het examenprogramma te veel voorschrijft en de feitelijke open ruimte nihil wordt, is de waarschuwing terecht dat het examenprogramma te veel neigt naar een onderwijsprogramma,' aldus Goosen. De VALO-M heeft de commissie ook gewezen op dit gevaar. Toen de CVEN echter vroeg te stellen waar een examenprogramma ophoudt en waar een onderwijsprogramma begint, bleek alras het dilemma. 'Op het moment dat je een brief verplicht stelt, heeft dat natuurlijk uitwerking op het onderwijsprogramma,' aldus Goosen. 'Zou het geen relatie met elkaar hebben, dan zou je iets toetsen wat je niet onderwezen hebt.' Daarnaast leeft bij Goosen de stille wens indirect invloed uit te oefenen op de praktijk, en dan met name op die gebieden waar hij knelpunten ervaart.

De onderdelen

TAALKUNDE Waarschijnlijk komt er een experimentele fase voor taalkunde voor het vwo. Deze fase zou een periode van vijf jaar beslaan. Het is aanvankelijk niet verplicht aan het experiment mee te doen. Belangrijk is bovendien de toevoeging dat er wordt getoetst of het experiment voldoende draagvlak heeft onder de docenten. In de adviezen wordt onder andere een onderscheid gemaakt tussen taalsystemen en taalgebruik. De praktijk van een schoolonderzoek zou kunnen bestaan uit een brok theorie naar aanleiding waarvan leerlingen een tekst maken. Een voorbeeld: is taal aangeboren of aangeleerd? In de voorafgaande lessen hebben

ze kennis gemaakt met verschillende opvattingen. In de tekst wordt bij voorbeeld de term 'natuurlijk taalgebruik' gehanteerd. Gevraagd wordt welke opvatting de auteur heeft. Het wordt dus een kennis-schoolonderzoek.

SCHRIJFVAARDIGHEID De opvattingen over de toetsing van schrijfvaardigheid in het centrale examen lopen uiteen. Er zijn aanhangers van het traditionele opstel, die titels willen zonder veel toelichting. Daarnaast zijn er de voorstanders van de aangescherpte A-opdracht (verschillende opdrachten en meer informatie). Gericht Schrijven heeft een vrij kleine maar stabiele aanhang. Een nieuwe mogelijkheid is de variant 'gedocumenteerd opstel'. Verwacht wordt dat de commissie alle mogelijkheden zal toestaan.

Met 'gedocumenteerd opstel' wordt bedoeld dat leerlingen zich kunnen voorbereiden op van tevoren vastgestelde thema's. Zij verzamelen primaire gegevens en stellen een map samen. Deze map zouden zij zelfs op het examen kunnen gebruiken. De eerder genoemde bezwaren van Goosen tegen het huidige schrijfvaardigheidsprogramma zouden in dit voorstel worden weggenomen.

De aanbevelingen voor bindende correctievoorschriften, zoals die werden geformuleerd in Leiden, neemt de commissie waarschijnlijk niet over. Een eventuele tweede correctie van het opstel wordt evenmin voorgesteld. De praktische bezwaren zijn vermoedelijk niet op te lossen.

Afwijkend van de huidige examenregeling stelt de commissie waarschijnlijk een tweede schrijfopdracht voor. Deze zou in de schoolonderzoekregeling moeten worden opgenomen. Er liggen twee voorstellen: een briefopdracht en een herschrijfopdracht. Ofschoon ze het schoolonderzoek wel voorschrijven, wordt het materiaal niet verplicht gesteld. Dit is gewoon niet toegestaan. De omvang van het schoolonderzoek moet wel goed in de gaten worden gehouden in verband met de taakbelasting, voegt Goosen toe.

SPREEK- EN LUISTERVAARDIGHEID In de huidige examenregeling is spreek- en luistervaardigheid verplicht. Toch blijkt het in de praktijk niet of nauwelijks te zijn opgenomen in de schoolonderzoekregeling. Veel scholen

hebben de mondelinge vaardigheden voor de vorm ondergebracht bij het schoolonderzoek literatuur. Er zijn niet veel scholen die bij voorbeeld een groepsdiscussie of een rollenspel in het examen hebben opgenomen. De commissie heeft naar een zodanige oplossing gezocht dat deze vaardigheden een vaste en duidelijk voorgeschreven plaats krijgen in de nieuwe regeling.

Waarschijnlijk wordt het spreek- en luistervaardigheidsonderwijs verplaatst naar het handelingsgedeelte. Dat wil zeggen dat het verplicht is het te geven, maar dat het niet hoeft te worden beoordeeld. De docenten moeten dus, als er niet wordt beoordeeld, protocollen of iets dergelijks kunnen overleggen. Het is de vraag of de situatie in de praktijk daadwerkelijk zal veranderen. De overheidscontrole moet dan worden aangescherpt. De commissie heeft daarom al in een vroeg stadium overlegd met een afvaardiging van de inspectie. Goosen: 'De inspecteurs hebben ons gezegd dat een striktere omschrijving controle makkelijker maakt.'

VOORLEZEN Naar verwachting wordt het examenonderdeel vaardigheid in het voorlezen uit het schoolonderzoek geweerd.

LEESVAARDIGHEID In de huidige examenregeling is een onderscheid gemaakt tussen het leesvaardigheidsexamen vwo en havo. Het vwo kent de samenvatting en het havo de tekstverklaring. Het is te verwachten dat voor beide afdelingen een of meer teksten komen, waar zowel samenvattings- als tekstverklaringsopdrachten aan zijn verbonden. De teksten verschillen alleen in niveau.

LITERATUUR Hoe het voorstel literatuur eruit gaat zien, is op dit moment nog niet duidelijk. Eén schoolonderzoek bestaat uit het maken van een leesdossier aan de hand van een aantal literaire werken. Er komen aanwijzingen voor verwerkingsopdrachten. De tendens bestaat verplichte genres voor te schrijven, bij voorbeeld voor het havo naast de prozawerken een poëziebundel, een essay of een dramawerk. Hoe strikt het leesdossier moet worden geregeld, is voor Goosen de vraag. 'Voor literatuur bestaat de tendens veel te veel en te gedetailleerd voor te schrijven.'

De verplichte literatuurlijst heeft veel stof

doen opwaaien. Het blijkt echter dat Braet zelf om een canon heeft gevraagd. Goosen denkt echter dat op dit terrein het preadvies niet wordt opgevolgd, dus dat er geen verplichte lijst komt.

Daarnaast buigt de commissie zich over de mogelijkheid van een verplicht schoolonderzoek literair-historische kennis. Hiervoor zijn twee uitwerkingen denkbaar. Bij de eerste mogelijkheid schrijft de overheid voor welke auteurs, boeken en begrippen moeten worden behandeld. Een ander voorstel houdt het geven van thema's in, bij voorbeeld het interbellum, aan de hand waarvan een lijst van literaire werken wordt behandeld. Goosen zou het betrouwen als zo'n schoolonderzoek verplicht wordt. Leerlingen moeten natuurlijk weten dat bepaalde boeken in bepaalde periodes andere betekenissen hadden. Ook enig begrip van literair-historisch perspectief vindt Goosen noodzakelijk. De manier waarop dat gebeurt, kan echter heel verschillend zijn. 'Als er over de doelstellingen van literatuur al zoveel verschil van mening bestaat, wat wil je dan reglementeren? In de lespraktijk gaat het weliswaar heel verschillend, maar er is geen reden aan te nemen dat het er niet heel redelijk aan toe gaat. Vandaar dat ik niets zou willen voorschrijven, want iedereen die een goede manier heeft gevonden, moet zijn gang kunnen gaan.' Als er een uitvoerige regeling komt, kan er centraler worden getoetst. Dit argument is volgens Goosen echter niet plausibel.

Tevreden

Goosen vindt dat hij het concept over het geheel gezien goed kan verdedigen. Over enkele punten is hij tevreden: het leesdossier, de vrije ruimte voor docenten, de mondelinge vaardigheden en het gedocumenteerd opstel. Bij het schoolonderzoek taalkunde en het literair-historisch schoolonderzoek heeft hij zijn bedenkingen. Hij is dan ook benieuwd naar de reacties van het veld. Als de docenten de voorstellen accepteren, kan hij daarmee leven. Komt er veel kritiek, dan is dat voor hem een reden zich nog eens flink te roeren in de commissie, iets wat natuurlijk ook voor de andere commissieleden geldt. Afgezien van de tijdsinvestering die het voorgestelde schoolonderzoek literatuur van de docent zal vragen, is het geheel uitvoerbaar.

Goosen veronderstelt dat het merendeel van de docenten zijn mening deelt.

Hoe vernieuwend is dit voorstel nu? Als vernieuwing wordt gedefinieerd als het laatst voorgestelde, is het niet vernieuwend. Er zijn al voorstellen die dateren uit de tijd van het CMM-advies uit 1977 (Commissie Modernisering Moedertaalonderwijs), dus die ideeën zijn oud. Maar als dit voorstel het haalt – wat overigens niet het geval was bij het CMM-rapport – dan treden in de praktijk wel degelijk veranderingen op. Het leesdossier bij voorbeeld waar W.A.M. de Moor voor heeft gepleit, zal zeker vernieuwend zijn op het niveau van de lespraktijk.

De uitkomsten van het SCO-behoeftenonderzoek, waarin de wensen van de maatschappij werden gepeild, zijn vaak verrassend, die over literatuur daargelaten. De vragen over literatuur werden namelijk gesteld in het kader van taalvaardigheid, en dat is natuurlijk raar, aldus Goosen. Maar het is beslist de moeite waard het SCO-behoeftenonderzoek naast het concept eindexamenprogramma te leggen, vindt hij.

Het laatste woord is aan de commissie. Goosen: 'En die afweging komt voort uit niets anders dan de toevallige en persoonlijke opvattingen van vijf mensen.'

Met dank aan Maria van Amerongen

Literatuur

Bonset, Helge, 'Moedertaalonderwijs als arena. De commissie-Braet kritisch gevolgd' in: *Moer* 1990/1, p. 3-9.

Noë, Xander, 'Hoe verder? Over vernieuwing van de eindexamenprogramma's HAVO/VWO' in: *Moer* 1989/4, p. 176-180.